

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi
Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type Research Article *Accepted / Makale Kabul* 23.01.2019
Received / Makale Geliş 08.11.2018 *Published / Yayınlanma* 25.01.2019

YAŞAMIN ANLAMI VE YAŞAMIN AMACI DEĞİŞKENLERİNİN ÖLÜM KAYGISINI YORDAMALARI ÜZERİNE BİR MODEL DENEMESİ

A MODEL EXPERIMENT ON THE MEANING OF LIFE AND PURPOSE OF LIFE VARIABLES, DEATH ANXIETY PROCEDURES

Doç. Dr. Füsün EKŞİ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-5741-2729

Araştırma Görevlisi Nesrullah OKAN

Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-9496-6417

Büşra KÖKÇAM

Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-8329-749X

Prof. Dr. Halil EKŞİ

Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-7520-4559

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin yaşam anlamlarının ve yaşam amaçlarının ölüm kaygılarını yordama düzeylerini belirlemektir. Çalışmada veri toplamak için üç ölçek kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşam anlamını ölçmek için; Akin ve Taş tarafından geliştirilen Yaşam Anlamı Ölçeği, Yaşam Amaçlarını ölçmek için; İlhan, T. Tarafından geliştirilen Yaşam Amaçları Ölçeği Kısa Formu ve ölüm kaygılarını ölçmek için ise; uyarlaması Yıldız, M. ve Karaca, F. tarafından yapılmış olan Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır. Evreni temsilen yeterli sayıda örnekleme ulaşılmış ve 355 öğrencinin cevapları analizlerde dikkate alınmıştır. Bunun sonucunda veriler SPSS 22 ve AMOS 20 Paket programlarında analize tabi tutulmuş ve gerekli analizler yapılmıştır. Öncelikle fark testi analizleri yapılmıştır (cinsiyet, bölüm, sınıf). Bu analizlerden sonra çalışmanın asıl amacı olan, öğrencilerin ölüm kaygılarını yordamada yaşamın anlamı ve yaşamın amacı değişkenlerinin etkilerinin incelenmesi düzeylerine bakılmıştır. Analiz sonucunda, yaşamın anlamı ve yaşamın amacı değişkenleri ile ölüm kaygısı arasında doğru orantılı anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Daha sonra çalışma ilgili literatür ile desteklenmiş ve çalışmaya son hali verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşamın Anlamı, Yaşamın Amacı, Ölüm Kaygısı

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine the predictions of life concerns and life goals of university students for death anxiety. Three scales were used to collect data. To measure the meaning of life of university students; Life Meaning Scale, developed by Akin and Tas, to measure life goals; İlhan, T. Developed by the short form of Life Aims Scale and to measure death concerns; The adaptation of the Thorson-Powell Death Anxiety Scale, which was made by Yildiz, M. and Karaca, F., was used. Sufficient sampling of the universe was obtained and 355 students' answers were taken into consideration in the analysis. As a result, the data were analyzed in SPSS 22 and AMOS 20 Package programs and necessary analyzes were performed. First, the difference test analysis was performed (gender, department, class). After these analyzes, the main purpose of the study was to examine the effects of students' meaning of life and the effects of goal variables on predicting death anxiety. As a result of the analysis, a meaningful relationship was found between the meaning of life and the purpose of life and death anxiety. Then the study was supported with the related literature and finalized the study.

Key Words: Meaning of Life, Purpose of Life, Death Anxiety

1. GİRİŞ

İnsan nedir? Yaşamı ne anlama sahiptir? Kökeni, durumu, kaderi nedir? İnsanın kendi yaşamı ile ilgili sorduğu bütün sorular, ölüm gerçeği ile artarak devam eder. Görünüşe göre insan, kendi ölümünün farkında olmasıyla ve tüm canlıların doğal kaderini paylaştığı hakikati ile barışamamasıyla, diğer varlıklardan farklıdır. Yaşam ağacının başında cenaze şeklinde görünen acı meyvesi insana, ferdi yaşamının kısıtlılığını ve yaşamının sonu olan ölümün farkındalığını kazandırmıştır. Ölüm bütün canlıların başına gelir; fakat yalnızca insan daimi ölüm tehdidinde katlanma iradesi; beka ve ölümsüzlük arzusunun akla gelen her biçiminden ise birey olarak faniliğini telafi etmek adına daha anlamlı bir yaşam yaratma çabasına girmiştir. Kendisi ve dünya hakkında bilgi edinmek isteyen insan, başının üzerindeki gökyüzüne, yıldızlara ve benliğine bakmıştır (Mumford, 2015; Yalom, 2018).

İnsan, diğer canlılar gibi türünün eksiksiz temsilcisi değildir. Diğer canlı türlerinde stereotipik davranışlar görülürken, insan ihtiyaçlarının ve farkındalığının sayesinde bir karaktere ulaşarak şahıs olur (Bowlby, 2013). İnsanın büyümesi, bir eş ve ebeveyn olarak biyolojik görevlerini yerine getirmekle tamamlanmaz, ölümüyle de tamamlanmaz. İnsanın tabiatı, kendini aşan ve kendisinin ötesine geçen bir tabiattır. Bu kendini aşma niteliği, insan doğasının bir parçası olan hayvani güdülerinin ötesinde, amaç ve anlamın yer aldığı bir katmanın var olduğu ilgili başka bir hakikatle birleştirilerek ortaya çıkmıştır (Mumford, 2015).

Antik çağda yunan filozofları ilk olarak kendi dışındaki dünyayı anlamlandırmaya çalışmışlardır. Ancak sonraki dönemde gelen filozoflar, insanın mahiyetinin ne olduğunun cevabını ararken kendi varlığını da sorguya çektiği fark etmişler ve sorunun cevabının kendi içlerinde olduğunu anlamışlardır (Von Aster, 2015).

Sokrat'a göre, ölüm ya hiçliğe gitmektir ki bu durumda derin ve rüyasız bir uykudan ibaret olacağından ondan korkmaya gerek yoktur veya ölüm yeni bir hayata giden bir geçittir o halde yeni bir yaşam ve yeni görevler olacaktır o görevleri yerine getirmek bir mutluluktur. O halde ölüm ya bir hiçliğe dönüşmek olsun yahut yeni bir hayata başlamak olsun korkulacak bir şey olamaz. Bundandır ki ona ölüm cezası hükmünü veren yargıçlara Sokrat, kendisine bir kötülük yapamadıklarını söylemiştir (Platon, çev. F. Akderin, 2015; Von Aster, 2015).

Yunan mitolojisinin ve tanrılarının aydınları artık tatmin edemediği dönemde, aydınlık Stoacı felsefeye tutunmuşlardır. Panteist olan Stoacılara göre Tanrı aşkın değil içkindir, bir başka deyişle tanrı evrenin kendisidir. Stoacılara göre üstün insan tüm arzularını yenmiş olmalı, ne yaşam karşısında ne de ölüm onu kaygılandırmamalıdır. Yaşam ve ölüm karşısında kayıtsız bir tutum benimsemelidir. Aynı zamanda Stoacılara göre gerçek olan şey maddi olan şeydir ve bütün maddi olan varlıklara etki eden "evrenin ruhu" vardır. Evrenin ruhu daha sonradan canlı varlıklara yaşamı vererek bölünmüştür. Bu nedenle tüm canlılarda etkili olan yaşam gücü, gerçekte evren ruhundan kopup ayrılmış olan güçlerdir (Brun, 2015; Von Aster, 2015).

Stoacılara göre ölüm, beden ve ruhun, evrenin beden ve ruhuna dönmesidir. Bundan dolayı ölüm korkulacak bir şey olamaz. Çünkü ölümler, beden ve ruh aslına dönmüş olur. Evren zorunlu olarak vardır ve evrende tesadüfe yer yoktur. Her varlığın kaçınmayacağı bir kaderi söz konusudur. İnsanın kaderinden kaçması söz konusu olmadığından makul olan bu kaderi kabullenmektir. Aksi halde, kişi üzüntü ve sıkıntıya düşecektir. İnsan doğaya uygun yaşamalıdır. Bu nedenle kişi doğru ve anlamlı bir yaşam sürebilmek için evrendeki yerini keşfetmesi ve ölümün ise, her canlı için doğal bir son olduğunun farkındalığına ulaşması gerekir. Bu nedenle, insan ölüm farkındalığını yaşamının her anına yerleştirerek daima tefekkür etmeye çalışmalıdır. Çok sevilen bir şey veya kişinin fani olduğunu düşünülmemelidir, bu şekilde o şey bittiğinde veya o kişi öldüğünde insan acı duymayacaktır (Brun, 2015; Von Aster, 2015).

Stoacılar sonra gelen okul Epikürçüler Stoacılar olduğu gibi, Platon öncesi yani insanın doğaya, maddeye ilişkin felsefeye geri dönmüşlerdir. Onlara göre evren atomlardan oluşmakta, atomlar parçalanma ve birleşme hareketin zorunlu olarak yapmaktadırlar. Ancak atomların her zaman intizamlı hareketinin söz konusu olmadığı bu nedenle sapmaların olduğunu belirtmişlerdir. Bu şekilde tesadüfü belirli bir dereceye kadar kabul etmekle insanın davranışlarında bir derece bir özgürlük atfetmiştir. Böylelikle Epikür, evrenin kör ve kendiliğinden bir zorunluluğa göre işlediğini belirtir. Kader bir yandan bu kör zorunluluğun bir yandan da küçük sapmalardan oluşur. Kaderi insanın elinde olmadığından, yaşamı ve ölümü onu tam bir kayıtsızlıkla karşılamak gerekir. Epikür'ün ölüm mefkûresi şu cümleleri

ile daha net anlaşılabilir: “Ölüm ne yaşayan için ne de ölmüş olan için korkulacak bir şey olamaz; çünkü yaşayan için ölüm yoktur, ölmüş olan için ise zaten yaşam yoktur.” Bu sebeple Epikürcülere göre ölüm unutulmalı ve dört elle hayata sarılmalıdır (Soll, 2017; Von Aster, 2015).

İki zıt kutupta görüş belirten Stoacılar ve Epikürcülerin nihai amacı, ölüm karşısında kişiyi duyarsızlaştırmak ve bu şekilde ölümden korkmamasını ve acı çekmemesini temin etmektir (Brun, 2015; Soll, 2017; Von Aster, 2015).

Tolstoy, Heidegger, Sartre, Camus ve Ernest Becker ölümlülüğün belki de en derin ve üzücü kaygı olduğunu belirtmişlerdir. Ölüm onlara göre, her yerde varlığımızı takip eden varlığımızın gölgesidir. Ölüm varoluşu karartır ve yarattığı tehdit öylesine yoğundur ki kişi onu bastırmaya çalışır. Kişinin kendi ölümlülüğünü tam anlamıyla kabullenmesinin, eğer olanaklıysa ki, son derece güç ve ender gerçekleşen bir şey olduğunu düşünürler. Gerçekleştiğinde ise, kişide derin ve geri dönüşümü olmayan bir değişim yarattığını öne sürerler (Becker, 2013; Soll, 2017).

Modern dönem yazarlarından Elias Canetti ölüme yönelik olarak ne Epiküros gibi ataraksia (zihinsel dinginliği) ne de Heidegger gibi ölümü kabullenmeyi salık verir. Canetti'nin zihnini meşgul eden ölüm, varlığına alışmakla kalmayıp kişinin kendini ona göre değiştirdiği ölümdür. Ona göre beklenmedik bir yabancı olan ölümün memnuniyetle içeri davet edip hoş karşılanması gariptir. Ve ölüm bilincini sürekli açık tutan kişilere bundan ne kazandıklarını sorar. Güç ise bunun sahte bir güç olduğundan söz eder ki, baştanbaşa acizliklerle dolu bir güç der. Daha sonra ekler;

“Ölümü lanetliyorum ve olanca gücümle ölümü şiddetle reddediyorum. Ölümü kabul etseydim, o zaman bir katil olmuş olurum. Karakterim ve gururum ölüme asla yaltaklanmamış olmama dayanır. Herkes gibi benim de ölümü dilemişliğim oldu, ama hiç kimse ölümü övdüğümü işitmemiştir, hiç kimse ölüme boyun eğdiğimi ya da iyi gösterdiğimi söyleyemez. Onu gelmiş geçmiş en yararsız, en kötü şey, varoluşun başlıca belası, çözümsüz ve akıl ermez her şeyin içinde kısırıldığı ama kimsenin şu zamana dek çözmediği göze alamadığı bir düğüm olarak görüyorum”(Canetti, 2015a; Canetti, 2015b; Steiner, 2017).

Kişinin fani oluşuna yaklaşımı ve onu değerlendirme tarzı eylemlerinin ve isteklerinin nihai hedefinin neler olduğu ve kendisini neyin tatmin ettiği ve herhangi bir şeyin değerinin olumlu veya olumsuz olup olmadığını belirlemek için mihenge vurduğu değer kaynağının ne olduğuna bağlıdır. İlk ve en yaygın değer kaynağı eudaimonizm'dir, buna göre, kişinin yaşamındaki eylemlerinin nihai maksadı, biricik gerçek tatmini mutluluktur. Mutluluğun tanımı üzerine filozoflar farklı düşünceler beyan etmişlerdir (Soll, 2017; Von Aster, 2015).

Sokrat, ruhun beden karşısında bağımsız ve güçlü bir şekilde durabilme istidadında olduğunu fark etmiştir. Bu görüşe dayanarak, ruh beden gereksinimlerinden ve gerektirmelerinin zulmünden karşı durabilir ve bedene hükmedebilir. Gerçek mutluluk, ruhun beden karşısında hür ve üstün durumda olmasıdır (Platon, çev. F. Akderin, 2015; Von Aster, 2015).

Epiküros'e göre insan yaşamında ona mutluluk veren şeylere yönelirken bunu akılcıca yapmalı ve elem getirecek hazzardan kaçınmalıdır. İnsan hiçbir şeye gereğinden fazla ilgi duymamalıdır. Çünkü ölçüsüzce haz elde etmek, kişide eleme neden olur. Kişi; şan, şöhret, para, güç, çekicilik gibi dış değerlerden uzak durmalıdır. Çünkü bu değerlere sahip olmayı önemseyen biri hep daha fazlasına sahip olmayı isteyecektir. Bu durum her zaman gerçekleşmeyeceğinden bireyde huzursuzluk durumu meydana gelecektir. O halde kişinin doyumsuzluk ve tiksinti uyandırmayacak olan manevi hazzara, iç değerlere yönelmesi gerekir. Epikür'e göre mutlu olmak için kişi ölçülü olmalı ve daima manen ve ruhen zevk aldığı şeylere yönelmelidir (Soll, 2017; Von Aster, 2015).

Modern zamanda ise hazzı- mutlulukçuluğun açık ve tam bir ifadesi John Stuart Mill'in pragmatizminde bulmak mümkündür. Mill, ahlak alanında en yüksek iyi belirlenerek bu ilkenin nesnel ve tek ölçüt olarak alınmasını önermiştir. Mill, fayda ilkesini ya da en yüksek mutluluk ilkesini “eylemleri haz sağladıkları oranda doğru-iyi, acıya neden oldukları oranda yanlış-kötü olarak kabul eden ilke” şeklinde tanımlamıştır. Bu ilkeye uyulduğu takdirde, mümkün merteye çok sayıda insanın ve diğer duyu sahibi varlıklara en yüksek hazzı sağlaması beklenir. Mill'in değer teorisinin temelinde, “tek arzu edilir olan şey mutluluktur” düşüncesi yatmaktadır. Erdem, sağlık, güç, ün kişiyi gibi değerleri mutluluğa götüren

araçlar olarak tanımlar. Bu araçlar zatında arzulanmaz, nihai amaç olan mutluluğa götürdüğü için arzulanır. Ancak Mill, hazları bir ayrıma tabi tutar: yüksek ve alçak hazlar. Ona göre alçak hazlar, yüksek hazlara nispeten daha az bilişsel çaba gerektirir. Yemek yemek, oyun oynamak gibi hazlar alçak hazlardan iken, felsefe okumak ve eşyanın estetik değerleri hakkında düşünmek yüksek hazlardandır. Mill'e göre, yüksek hazların, alçak hazlardan üstünlüğünün, yüksek hazların daha devamlı olması, daha güvenli olması, maliyetinin düşük olması gibi içsel doğalarından kaynaklanır. Bu nedenle yüksek hazlar alçak hazlara nisbeten daha uzun süreli ve daha nitelikli bir tatmin sağlar. Bunları göz önüne alan Mill, nihai amaç olarak belirlediği mutluluğa ancak yüksek hazlarla ulaşılabileceğini belirtir. Mill'in hazları bu şekilde ayırmasının temelinde münekkitlerin faydacılığın bencillik ve menfaat düşkünlüğü felsefesi olduğu şeklindeki eleştirileri bulunmaktadır. Ancak Mill, hiçbir zeki adamın aptal olmayı, hiçbir bilginin cahil olmayı, yüksek ruhlu ve vicdanlı olan hiç kimsenin bayağı ve bencil olmayı kabul etmeyeceğini ileri sürer. Mill bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Tatmin edilmiş bir domuz olmaktansa, tatmin edilmemiş bir insan olmayı; tatmin edilmiş bir aptal olmaktansa, tatmin edilmemiş bir Sokrates olmayı tercih ederim" (Aydın, 2013; Mill, 2017; Soll, 2017).

Nihai amacın haz ve mutluluk olduğunu söyleyenlere karşılık Nietzsche, kudretin tüm davranışın nihai güdülenimi olduğunu savunmuştur. Tüm canlılar, kudreti elde etmeye dönük bir irade gösterirler. Heidegger'e göre, Nietzsche'nin kudret iradesi kavramı yaşamın özü ne olduğunu sorgulayan eski metafizik sorulara verilen bir cevaptır. Bu cevap en genel anlamda, yaşamın değerini arttırmaya yönelik şeylerin olumlanmasına işaret eder. Bu noktada Heidegger, Nietzsche'nin yaşamı güçlendiren, ilerleten ve destekleyen şeyleri kudret iradesi olarak, kudret iradesini de yaşamın temeli olarak gördüğünü savunur. Örneğin, susuzluk hisseden bir kişinin su içme isteğine aynı zamanda "su içmek istiyorum" düşüncesi eşlik eder. Bu bilinçli duyumla kişi aslında kendisi üzerine bir emir, bir tahakküm, bir güç uygular ve suyu içtiğinde bu baskıya itaat etmiş olur. O halde arzulayan bir kısımla itaat eden bir kısım vardır ve arzunun amacı emreden kısmın amacına erişmesiyle gerçekleşir. Nietzsche'ye göre bu durum yani kişinin emreden kısmın, ihtiyacın karşılanmasının verdiği zevkte olduğu gibi bir zevk duygusu oluşturduğunu savunur. Böylelikle Nietzsche, irade kavramını bir bakıma kudretle özdeşleştirerek iradeyi gerçekleştirmenin, bir şeye kendi arzusu ve kudretiyle erişmenin kişi için bir haz kaynağı olduğunu düşünür. Su içme davranışının altında yatan esas hedef, kudret elde etme isteğidir. Nietzsche, zayıf iradeyi güçlü iradeye dönüştürmenin kişinin hakiki gücü elde etmesi için gerekli görmüş, başka bir deyişle kişinin kendini disiplin altına alması olarak açıklamıştır. Nietzsche'ye göre insan mutluluk yahut haz için değil, gücü elde ederek yaratmak için yaşamalıdır (Ames, 2017; Çörekçioğlu, 2014; Soll,2017).

Klasik Çin'de ölümün anlamı ve değeri Yahudi- Hristiyan geleneğinden oldukça farklıdır. Çin geleneğinde ölüm doğal bir son olarak ifade edilirken, Yahudi-Hristiyan geleneğinde ölüm insana kibri ve itaatsizliği nedeniyle verilen ilahi cezadır. Taocu metinlere göre evrende zıtlar birbirleriyle süreklidirler ve birbirlerini karşılıklı olarak gerektirirler, birini saplantı haline getirmek yaşamın doğal dengesini bozup anormallığe yol açar. Her bir ana var olmak ve daha sonrasında var olmamak eşlik eder. Geçen anları ölüm, yaşanan kısmı yaşam olarak düşünmek birbirini takip eden bu süreçleri birbirinden ayırmak anlamına gelir. Bu ise hayatımızı boşa harcamaktır. Taocu filozof Zhuangzi'ye göre bir yana bağlanmayı gerektiren sebepler öteki yanın hakkını vermeyi gerektiren sebeplere göre aynıdır. Sorun ölüm değil, ölüm korkusudur, bu ise yersiz bir korkudur. Reenkarnasyona inancı pek çok Uzakdoğu dininde olduğundan, Zhuangzi'ye göre ölüm bir dönüşümdür. Yok olmakta olanı her an içine yerleştirerek "yaşamı", yaşam ve ölüm olarak yeniden tanımlayarak "şimdi"yi varoluşsal açıdan deneyimlemek gerektiğini belirir. Kişinin öldükten sonra hangi varlıkta vücut bulacağı hakkında endişe etmek yerine, yolculuğundan keyif almaya bakmasını öğütler (Ames, 2017).

1.1. Ölüm Kaygısı

Yalom'a göre ölüm korkusu her yerde ve her zaman bulunur ve o kadar büyüktür ki yaşam enerjisinin büyük bir kısmı onu inkâr için kullanılır. Ölüm aşkınlığı insanın yaşamındaki en önemli motiftir; en derin ve kişisel olaylar, savunmalar, güdülenmeler, dinlere, ideolojilere, mummyalanmalara, uzaya açılmaya, başarılı olma ve sonu gelmeyen şöhret arzusuna kadar uzanır. Hegel'in de belirttiği üzere tarihin kendisi, insanın ölüm karşısında ne yaptığıdır (Yalom, 2018). Felsefe tarihi ölümün mahiyetinin nasıl olduğuna ve kişinin ölüme karşı tutumunun nasıl olması gerektiğine dair farklı görüşlerle doludur.

Nerdeyse her kişide değişen oranlarda ölüm korkusu vardır, bu korkunun bazen nedeni bazen de sonucu olan durumlar şöyle sıralanabilir: belirsizlik, bedenın çürümesi, yalnızlık, yakınlarını kaybetme, kendi ölümü sonucu yakınlarının acı çekmeleri, ölüm sırasında çekilmesi muhtemel acılar, varlığın sona ermesi düşüncesi (Benton, Christopher & Walter 2007; Yalom,2018).

Becker (2013), ölüm korkusu konusunda ünlü psikanalist Gregory Zilboorg gibi düşündüğünü belirtir. Zilboorg'a göre ölüm korkusu evrenseldir ancak nerdeyse tüm insanların ölüm korkusuna sahip olmadıklarını düşündüklerini belirtmiştir, bunun nedeni ölüm korkusunun nadiren gerçek yüzünü göstermesidir. Tehlike karşısındaki güvensizlik duygusunun arkasında, cesaretsizlik ve depresyon duygusunun arkasında ölüm korkusu vardır. Aynı şekilde, kaygı nevrozları, çeşitli fobi durumları, depresif intihar durumlarının arka cephesinde psikopatolojik çatışmalara dâhil olan sürekli bir ölüm kaygısı mevcut olduğunu söylemiştir. Ölüm korkusu, insanoğlunun zihinsel işleyişinde daima varlığını korumaktadır. Zilboorg, ölüm korkusunun; kişinin kendini tehlikelerden koruması ve hayatını idame ettirmesi için gerekli olduğunu belirtmiştir. Ancak bu korkunun sürekli bilincinde olunsaydı, insanın normal olarak çalışamayacağını söyler. İnsanlar hayatlarını birazcık da olsa huzurla sürdürmek için korkuyu tamamen bastırmalıdır. Zilboorg'a göre işte tam bu nedenle normal zamanlarda insanoğlu kendi ölümlülüğüne inanmadan, sanki tam olarak bedeni ölümsüzlüğe inanıyormuş gibi hareket eder. Peki, kişi ölümlü olduğu gerçeği ile sahici bir biçimde yüzleşirse ne olur? Backer'a göre kahramanlık, ölüm dehşetinin ilk ve en önemli refleksidir. Kahramanlık William James'e göre, insanlığın ortak gerçeklik içgüdüsüdür. Kahramanlık dürtüsünü anlamak için insanın narsistik doğasına bakmak gereklidir. İnsan evvela ve bizzat kendisini sever, kendisi dışında hemen hemen herkesin feda edilebilir olduğunu hisseder. Narsisistlik, insanın tek ve eşsiz olma arzusu ile birleşince göze çarpan, dünya hayatına olası en büyük katkıyı yapan, her şeyden ve diğerlerinden daha fazla gücü olan bir kahraman olmalıdır. Kültür ise, insanın bu istemini doyurabilmek için kahramanlık sistemlerine sahiptir. Bu kahramanlıklar ilkel, büyülü, dini, seküler veya medeni olsun, elde edilmek istenen şey en değerli olma, evrensel müstesnalık, evrene faydalı olma ve sarsılmaz önem duygusunu elde etmektir.

Heidegger'e göre insanın temel deneyimi olan varoluşsal korkusunun altında yatan şey, kendi-ölüme-doğru-varlığını kavramasıdır. Ölümle karşılaşma ise hiçlikle karşılaşmayı beraberinde getirir. Kaygı durumunda, kişi onun aracılığıyla kendini tanımladığı, güvendiği, günlük yaşamını bina ettiği varlıklar dünyasının hiçliğe gittiğinin farkına varıp dünyanın ve kendisinin anlam ve önemden yoksunlaştığını görünce, dünyaya olan tutumu kayıtsızlık haline döner. Kişinin kaygı durumunda hiçlikle yüz yüze gelmesiyle mantığın görüş noktası dağılıp gider. Onun karşısında akıl ve mantık güçsüzdür, çünkü hiçlik akıl ve mantığın bir nesne olarak ele alabileceği bir şey değildir. Heidegger'e göre varlıklar hakkındaki bilgi türleri arasında, günlük yaşamda yahut bilimde, varlık-olmayanın bilgisi yer almaz. Bu nedenle, ölüm herhangi bir olayın anlaşıldığı şekilde bilinemez ya da anlaşılamaz. Ölüm bu anlamda bir olay bile değildir. Hiçliğin Heidegger'e göre iki işlevi vardır. İlk olarak, hiçliğin anlaşılmasıyla kişi, varlıkların kısa ömürlü, sonlu ve boş olan diğer yüzünü görür. Heidegger'e göre hiçlik, yokluğa değil, faniliğe işaret etmektedir. İkinci olarak da, varlıkları aşan bir şeye, bir başka deyişle, kişinin varlıklardan daha ezeli bir olgusalığı kavramalarına izin verir. Böylelikle kişi kendisini hiçliğin içine bırakır, böylelikle hiçlik bölgesinin bir parçası olur. Daha sonra kişi ölüme-doğru-varlık olarak kendisinin de içlerinden biri olduğu varlık zeminine ulaşarak onun bir parçası olur. Sonuç olarak, kişi gündelik yaşamın sıradan kaygılarından kurtularak varlıklarla sahici bağlar kurar. Kişi bu şekilde varlıklara bağlı olmaktan kurtularak özerkliğini kazanır ve tek başına ölebilmek özgürlüğüne kavuşur (Heidegger, 2012; Kraus, 2017).

1.2. Yaşam Anlam ve Arayışı

Salvatore Maddi, anlamsızlığı, varoluşsal nevrozu, kişinin uğraştığı ya da yaptığını tahayyül ettiği şeylerin doğruluğuna, önemine, yararına veya değerine inanma yetersizliği olarak tanımlamaktadır (Yalom,2018).

“Beş yıl önce garip bir zihinsel durum başladı bende; sanki nasıl yaşayacağımı, ne yapacağımı bilmiyormuşum gibi bir şaşkınlık ve tıkanma anları yaşadım. Bu hayat tıkanmaları kendini hep aynı soruyla sundular bana: “neden” ve “niçin”... Bu sorular gittikçe artan bir ısrarla yanıt istediler ve noktalar gibi birleşerek kara bir leke halini aldılar” (Tolstoy, 2003; Yalom, 2018).

Tolstoy, hayatındaki anlamsızlıkla uğraşırken bu cümleleri İtiraflarım adlı kitabında kayda geçirmiştir. Hayatının bir anlamsızlık girdabına girmesiyle yazar, üstünde durduğu zeminin parçalandığını, tutunacağı bir şey kalmadığını, uğruna yaşanacak bir şey, bir neden kalmadığını hissetmiştir. Kendine sormaya devam eden Tolstoy elli yaşında intiharın kıyısına gelmiştir (Tolstoy,2018; Yalom,2018).

“Şu anda yaptığım ve yarın yapacağım şeyden ne yarar gelecek? Benim bütün hayatımdan ne yarar gelecek? Başka şekilde ifade edersem neden yaşamalıyım? Neden bir şey istemeliyim? Beni bekleyen kaçınılmaz ölümle tahrip olmayacak herhangi bir anlam var mı hayatta?” (Tolstoy, 2003; Yalom, 2018).

Anlam krizi ile işkence çeken pek çok insan Tolstoy’a katılmıştır (Yalom, 2018). Ölüm kaygısının kişiye yaşamın anlamını sorgulattığını ve yaşamın anlamını bulma arayışına yönlendirdiği başta logoterapinin kurucusu Victor Frankl olmak üzere pek çok varoluşçu düşünür tarafından tasdik edilmiştir. Kübler-Ross’a (2009) göre ölüm fikriyle bütünleşen kişi daha anlamlı bir hayat sürdürebilir.

Hayatın anlamı bir sorunun çözümü değil, bilakis kişinin yaşamın nasıl yaşanması gerektiğine dair verdiği cevaptır. Frankl’a göre yaşamın anlamı kişiden kişiye, günden güne, saatten saate farklılık gösterir. Bu nedenle önemli olan, yaşamın genel anlamı değil, belli bir anda insan için önemli olan özel anlamıdır. Yaşamın anlamını sorgulamak insan yaşamının doğal ve sağlıklı temel güdüsüdür. Frankl’a göre yaşamın genel anlamını sorgulayan insanın misali bir satranç ustasına satrancın en iyi hamlesini sormak gibidir. Karşıdaki rakibinin hamlesinden ve belli bir durumdan bağımsız olarak iyi hamle tarifi yoktur. Frankl aynı şeyin insan varoluşu içinde geçerli olduğu, soyut anlam arayışına girilmemesi gerektiğini, her insanın yerine getirilmesi gereken somut görevlerinin olduğundan bahseder. Her insan yaşam tarafından sorgulanır. İnsan nihai anlamı görevlerini yerine getirme sorumluluğu üstlenerek bulur. Bu nedenle logoterapi insanın varoluşunun temelini sorumluluk kavramı ile açıklar (Frankl, 2015).

Quinn’e göre insan hayatı; “değersel”, “erekbilimsel” ve “tam” olarak anlamlıdır. Değersel olarak anlamlılık kişiye özgü değer ve yarar durumudur. Erekbilimsel olarak anlamı ise bir kişinin hayatında önemli kabul ettiği, değerli kabul ettiği ve ulaşabileceğini düşündüğü amaçlarının olması ve bu amaçlar gerçekleştirmeye dönük eylemlerde bulunmasıdır. Bir insanın hayatının değersel ve erekbilimsel anlamı olması halinde gerçek tam anlamı vardır denilebilir (Akt. Baş ve Hamarta, 2015).

1.3. Yaşam Amaçları ve Değerleri

Anlam ve amaç birbirini çağırırsa da farklı anlamları vardır. Anlam, mana yahut tutarlılığa gönderme yapar. Anlam arayışı tutarlılık arayışını belirtir. Amaç ise hedef, niyet ve işleve göndermede bulunur (Yalom, 2018). Bu açıdan kişi sahip olduğu değer sistemine göre bir şeyi yapmaya karar verir, niyet eder, amaçlar. Daha sonra amaçladığı şey kendine ne kadar anlamlı, önemli, yararlı, doğru geliyorsa niyet ettiği şeyi yapmaya başlar ve devam eder. Onu içtenlikle yapmaya devam etmesi büyük ölçüde anlamlılığın bağlıdır.

Yalom’a göre anlam hissi bir defa geliştikten sonra değerleri doğurur (Yalom, 2018). Değerleri doğrultusunda yaşayan insan ise anlamlı bir hayat sürdüğü kanaatinde olacaktır. Böylelikle bu iki kavramın etkileşimi iki yönlü olmaktadır.

Tolstoy anlam krizinde yalnızca neden soruları değil (Neden yaşamalıyım?), aynı zamanda nasıl soruları da (Nasıl yaşamalıyım, Neyle yaşamalıyım?) sormuştur. Nasıl soruları değerleri, bir başka deyişle nasıl bir hayat sürmesi gerektiğini söyleyecek ilkeler olan ihtiyacı göstermektedir (Yalom, 2018).

“Değer, mevcut tarzlar, araçlar ve eylem sonuçlarından yapılacak seçimi etkileyen, olması arzu edilenin, bireyin ayırt edici bir özelliğinin ya da bir grubun temel niteliğinin açık ya da örtük bir şekilde algılanma biçimidir. Anlaşılacağı üzere, değerler davranışların kendisine göre şekillendirileceği yasayı meydana getirir. Değer kavramı (olması gereken), realiteden (olmuş olan) ayrılır. Genel olarak doğru, güzel, iyi şeklinde üç esas değer olarak kabul edilir. Bu esaslar ahlak, estetik, mantık alanlarına göre farklılaşır. Değerler kabul edilebilir, tekrar edilebilir olmalıdır, yoksa yaygın ve devamlı olamaz. Zaman ve mekân üstü kaynağa dayanmazsa kalıcı olmaz. Zira böyle bir kaynağa dayanan değerler ebedidir; insanların bütününe daha iyi kavrar, kucaklar ve onları diğer değerlerden daha iyi tatmin eder.”(Bolay,2013; Yalom, 2018).

Değerler kişiye yol gösterici olmanın yanı sıra içtimai hayatın kurallarının temellerini oluşturup içtimai hayatı öngörülebilir ve yaşanabilir kılar. Çünkü insanlar hayvanlar gibi stereotipik, öngörülebilir ve sınırlı davranış kalıplarıyla değil şuuru, hür iradesi ve sınırsız istidatlarıyla var olduğundan birlikte yaşamak için ve birbirlerinin hudutlarını aşmamak için birtakım kurallara ihtiyaç duyar. Ancak bu şekilde insanlar toplum hayatında güven ve uyum içinde yaşayabilir (Yalom, 2018).

Smart'a göre tipik olarak yaşama anlam veren şey, kişiler ve kültürler arasında değişen, bir değerler yelpazesine dayanır. Değerler sayesinde, yaşamın anlam kazandığı, süregelen çeşitli amaç planları vardır. Planların gerçekleştirilme süreci değerlere dayanmalıdır. Zira bir amaca hizmet ederek onun oluşturulmasına ve meydana çıkarılmasını sağlamaktadır. Din de buna bütünüyle daha güçlü bir anlam katar, çünkü din, ebedi ya da derin olan değerlerle ilgilidir (Akt. Baş ve Hamarta, 2015).

Kasser ve Ryan (1996) kişinin davranışlarına yön veren değerleri ikiye ayırırlar: iç ve dış değerler. Dış değerler para, çekicilik, şöhret gibi kişinin diğer insanlar tarafından beğenilme, onaylanma, takdir edilme ve parasal açıdan refah isteği sonucu gelişirken; iç değerler kendini kabul, diğer insanlarla duygusal yakınlık kurma, insanlara yardım etme, sağlıklı olmak olarak belirtilebilir. İç değerler kendi gerçekleştirme ve öznel iyi oluşluğa katkıda bulunur. Dış değerler ise zinde olmayış, hırs, birçok psikosomatik semptom ve zayıf benlik tasarımı ile ilişkilidir (Kasser ve Ryan, 1996; Prentice, Kasser ve Sheldon, 2018).

İnsanlar genellikle yaşlandıkça dış değerlerin önemi onlar için azalır ve iç değerlere daha cazip hale gelir. Kişinin varoluşuna karşı bir tehdit olan ölüme yaklaşmak veya onu düşünmek bu süreci hızlandırır (Kasser ve Ryan, 1996; Prentice, Kasser ve Sheldon, 2018).

Prentice, Kasser ve Sheldon (2018)'un yaptıkları bir çalışmada ölüm üzerine tefekkürün dış değerlere hayli önem veren katılımcıların hırs seviyelerinde kontrol grubuna göre anlamlı bir düşüş meydana getirdiği gözlenmiştir. Deney grubundaki katılımcılar üst üste 6 gün boyunca kendi ölümleri üzerine yazı yazma görevini yerine getirmişlerdir.

2. YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmaya, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesinde eğitim görmekte olan lisans öğrencileri ile yine aynı üniversiteden formasyon eğitimi alan öğrencileri katılmıştır. Araştırmaya katılanlardan 355 kişinin cevapları dikkate alınarak analize dâhil edilmiştir. Bunlardan 280 (%78,9) kadın, 75 (%21,1) erkektir. Katılımcıların 293'ü (%82,5) bekâr, 62'si (%17,5) evlidir. Katılımcılar okudukları programlara göre; 60'ı (%16,9) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, 43'ü (%12,1) İngilizce öğretmenliği, 36'sı (%10,1) Sosyal Bilgiler öğretmenliği, 216'sı (%60,8) diğer programlar olarak ayrılmaktadır. Sınıf değişkenine göre katılımcılar; 1.sınıf 83 (%23,4), 2.sınıf 25 (%7), 3.sınıf 87 (%24,5), 4.sınıf 58 (%16,3) ve formasyon 102 (%28,7) öğrencileri olarak ayrılmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıların demografik verilerini toplamak için araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ile Yaşamın Anlamı Ölçeği, Thorson- Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Yaşam Amaçları Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere dair psikometrik özellikler aşağıda verilmiştir.

Yaşamın Anlamı Ölçeği: Steger, Frazier, Oishi ve Kaler (2006) tarafından geliştirilen ölçek Türkçe'ye adaptasyonu Demirdağ ve Kalafat (2015) tarafından yapılan araç, bireylerin genel anlamda yaşamın anlamını anlayıp anlamadıklarını değerlendirmek amacıyla bu çalışmada kullanılmıştır. YAÖ 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçek mevcut anlam (1., 4., 5., 6. ve 9. maddeler, örneğin; Yaşamımın anlamını biliyorum) ve aranan anlam (2., 3., 7., 8. ve 10. maddeler, örneğin; Yaşamımı anlamlı hissetmemi sağlayacak bir şeyler arıyorum.) şeklinde iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki olası puanların ranjı 7 ile 70 arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından alınan yüksek puanlar bireyin o alt boyuta ait özelliğe sahip olma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin 9. maddesi ters puanlanmaktadır (Akın ve Taş, 2015). Ölçeğin özgün formunun geçerlilik çalışması kapsamında yapı geçerliğine bakıldığında 10 maddelik ölçekte 2 boyutlu bir yapının ortaya çıktığını birinci alt yapıda oluşan varyans %41,6 iken, ikinci alt yapıda oluşan varyans %26,6 olarak tespit edilmiştir. Ölçekteki alt yapıların toplam varyansın %68,2'sini karşıladığı görülmüştür. Buna göre, ölçek geliştirme ve uyarlama

çalışmalarında açıklanan varyans oranı için %30 ve üzeri ölçüt olarak alındığı düşünüldüğünde, ölçeğin yapı geçerliğinin sağlandığı görülmektedir. Ölçeğin güvenilirliği için iç tutarlık ve test-tekrar testleri uygulanmıştır. Ölçek Türkçeye uyarlandıktan sonra Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı var olan anlam alt ölçeği için ,81, bulunmaya çalışılan anlam alt ölçeği için ,85 bulunmuştur (Demirbağ ve Kalafat, 2015).

Thorson- Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği (Revize Edilmiş Ölüm Kaygısı Ölçeği): Ölüm kaygısı ölçeği olarak Nehrke tarafından, tanatoloji alanında tanınan ölçekler olan Templer ölüm kaygısı ve Boyar ölüm korkusu ölçeklerini birleştirip kendisinin de bir madde ilave etmesi ile akademi dünyasına tanıtılmıştır. Ölçeğin yarısından fazlası birinci faktöre yüklendiğinden Thorson ve Powell tarafından revize edilerek doğru-yanlış şeklinde cevaplanan 25 maddeli bir yapıya kavuşmuştur. Revize Edilmiş Ölüm Kaygısı Ölçeği olarak adlandırılan bu ölçeğin “ölüme ilişkin belirsizlik”, “acı çekme”, “ölüm süreci” ile “çürüme ve bozulma” boyutlarını içeren dört faktörlü bir yapı ortaya koyduğu ve iç tutarlığının .80 olduğu belirlenmiştir. Ölçek, Thorson ve Powell tarafından duyarlılığını geliştirmek amacıyla 25 maddeli ölçek 5’li Likert formatta yeniden düzenlenmiş ve nihayet ölçek bugün kullanılan şeklini almıştır. Ölçeğin bu son şeklinin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısının .83 olduğu belirtilmiştir. Literatürde Revize Edilmiş Ölüm Kaygısı Ölçeği ya da Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği olarak adlandırılan ölçek Türkçe literatürde daha çok Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği adıyla kullanılmaktadır (Karaca ve Yıldız, 2001; Sarıkaya, 2013).

Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması, Karaca ve Yıldız (2001) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği testi yarılama yöntemi ile .73, Cronbach alfa katsayısı ise .84 olarak bulunmuştur. Bir ay süreli test – tekrar test yöntemi ile de güvenilirliği .90 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada “fiziksel ve ruhsal fonksiyonları kaybetme”, “öte alemlerle ilgili kaygılar”, “çürüme ve bozulma” ve “ölüm süreci ve ızdırıp çekme” olarak adlandırılan dört boyut belirlenmiştir.

Ölçekte 5 dereceli likert türünde cevaplama mevcuttur (fikrime çok aykırı, fikrime aykırı, kararsızım, fikrime uygun, fikrime çok uygun) 0’dan 4’e kadar zayıftan kuvvetliye doğru puanlama yapılmıştır. Ters maddelerde 0 ağırlık değerinde olanlar 4’e, 4 ağırlık değerinde olanlar 0’a dönüştürülmüştür. Böylelikle ölçekten 0 ile 100 arasında puan alınmakta ve yüksek puanlar ölüm kaygısının yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçekte bulunan 4, 10, 11, 13, 17, 21, 23 ve 25 nolu maddeler tersine puanlanmaktadır (Karaca ve Yıldız, 2001; Sarıkaya, 2013).

Yaşam Amaçları Ölçeği: Öz-Belirleme Kuramına dayanan Yaşam Amaçları Ölçeği (YAÖ), üniversite öğrencilerinin yaşamdaki uzun dönemli amaçlarını belirlemek için İlhan (2009) tarafından geliştirilmiştir. Yedili likert tipinde olan ölçek 47 maddeden oluşmaktadır. Kasser ve Ryan (1996), yaşam amaçlarının iki üst faktörde birleştiğini belirtmişler ve bu faktörlere içsel amaçlar ve dışsal amaçlar adlarını vermişlerdir. YAÖ’nün faktör yapısını belirlemek için yapılan birinci düzey faktör analizinde dokuz, ikinci düzey faktör analizinde iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Dışsal amaçlar çekicilik/imaj, tanınma/ün, maddi başarı olarak belirlenirken; içsel amaçlar, fiziksel sağlık, anlamlı yaşam, aileye katkı, topluma katkı, ilişki, kişisel gelişim olarak belirlenmiştir. Dokuz alt faktör, yaşam amaçlarına ait toplam varyansın %64.1’ini ve iki üst faktör ise %61.3’ünü açıklamıştır. YAÖ’nün güvenilirliğine ilişkin Cronbach-Alfa katsayıları hesaplanmış, alt faktörlerin güvenilirlik katsayıları .74 - .90 aralığında bulunmuştur. YAÖ’nün üst faktörlerin güvenilirlik katsayıları ise, içsel amaçlar için .85 ve dışsal amaçlar için .77 bulunmuştur (İlhan, 2009).

Bu çalışmada İlhan’ın 47 maddelik yaşam amaçları ölçeğinin bazı sorularının alınarak kendisi tarafından 14 soruluk halinde kısalttığı formu kullanılmıştır. Bu formda içsel amaçlar 1, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 14. maddelerde; dışsal amaçlar: 2, 5, 7, 9, 12, 13. maddelerde yer almıştır. Ölçek yedili likert tipindedir ve ters madde yoktur (İlhan, 2016).

3. BULGULAR

Tablo 1. Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği, Yaşam Anlamı Ölçeği, Yaşam Amaçları Ölçeği Puanlarına Ait Örneklem Sayısı, Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri

	<i>N</i>	\bar{x}	<i>ss</i>
Ölüm kaygısı	355	75,98	16,12
Yaşam anlamı	355	48,83	8,91
Yaşam amaçları	355	75,69	12,41

Tablo 1’de görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin ölüm kaygısı ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması =75,98 standart sapması = 16,12; yaşamın anlamı ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması =48,83 standart sapması = 8,91; yaşamın amaçları ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması =75,69 standart sapması = 12,41 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Ölüm Kaygısı, Yaşamın Anlamı ve Değer Yönelimi Değişkenlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}	<i>ss</i>	$Sh_{\bar{x}}$	<i>t</i> Testi		
						<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>
Ölüm Kaygısı	Kadın	280	76,37	16,41	,98	,872	353	,384
	Erkek	75	74,54	14,98	1,73			
Yaşamın Anlamı	Kadın	280	48,79	8,87	,53	-,155	353	,877
	Erkek	75	48,97	9,13	1,05			
Yaşam amaçları	Kadın	280	75,89	12,50	,74	,588	353	,507
	Erkek	75	74,94	12,14	1,40			

Tablo 2’de görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin ölüm kaygısı puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır ($t=,872$; $p>,05$). Öğrencilerin yaşamın anlamı puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır ($t=-,155$; $p>,05$). Öğrencilerin yaşam amaçları puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır ($t=,588$; $p>,05$).

Tablo 3. Yaşam Amaçları Ölçeği İçsel Amaç Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	\bar{x}	<i>ss</i>	$Sh_{\bar{x}}$	<i>t</i> Testi		
						<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>
İçsel Amaç	Kadın	280	49,13	6,78	,40	2,468	353	,014
	Erkek	75	46,95	6,93	,80			

Tablo 3’de görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yaşam amaçları ölçeği içsel amaç puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($t=2,468$; $p<,05$). Kadınların içsel amaç puanlarının ortalamaları erkeklerin ortalamalarından anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 4. Ölüm Kaygısı Ölçeği Puanlarının Medeni durum Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Ölüm kaygısı	Bekâr	293	76,53	16,35	,95	2,002	347	,046
	Evli	56	71,86	14,07	1,88			

Tablo 4’de görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin ölüm kaygısı ölçeği puanlarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($t=2,002$; $p<,05$). Medeni durumu bekâr olan kişilerin puanlarının ortalamaları evli olanların ortalamalarından anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 5. Yaşam Anlamı Ölçeği Aranan Anlam Arayışı Puanlarının Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Aranan Anlam Arayışı	Bekâr	293	24,84	7,23	,42	2,382	347	,018
	Evli	56	22,27	8,27	1,10			

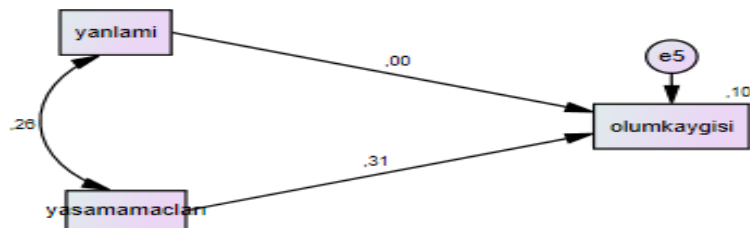
Tablo 5’de görüldüğü gibi, örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin yaşam anlamı ölçeği aranan anlam arayışı puanlarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($t=2,382$; $p<,05$). Medeni durumu bekâr olan kişilerin puanlarının ortalamaları evli olanların ortalamalarından anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 6. Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği, Yaşam Anlamı Ölçeği, Yaşam Amaçları Ölçeği Alt Boyutları Pearson Korelasyonu Sonuçları

Değişkenler	1	2	3
1.Ölüm Kaygısı	1,000	,121*	,314**
2.Yaşamın Anlamı		1,000	,267**
3.Yaşam Amacı			1,000

* $p<,01$ ** $p<,001$

Tablo 6’da görüldüğü gibi öğrencilerin ölüm kaygısı, yaşamın anlamı ve yaşam amacı değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan Pearson Korelasyon analizleri sonuçlarına göre; ölüm kaygısı ve yaşamın anlamı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<,01$). Yaşamın anlamı ve yaşam amacı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<,001$). Ölüm kaygısı ve yaşam amacı puanları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<,001$). Yaşam anlamı ve yaşam amacı puanlarının ölüm kaygısı puanlarıyla anlamlı olması sonucunda yaşam anlam ve yaşam amacı puanlarının ölüm kaygısı puanlarını ne düzeyde etkilediğini bulmak amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Ölüm Kaygısını Yordamada, Yaşamın Anlamı ve Yaşamın Amacı Değişkenlerinin Etkisini İncelemek İçin Yapılan Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) (N=355)

Tablo 7’de ölüm kaygısı puanlarını yordamada, yaşam anlam ve yaşam amacı değişkenlerin rolünü görmek için yapılan yapısal eşitlik modeli denemesinde, yaşamın anlamı ve amacı değişkenlerinin ölüm kaygısını % 10 oranında anlamlı bir şekilde yordadıkları görülmektedir. Korelasyon tablosuna bakıldığında, yaşamın anlamı ile ölüm kaygısı arasında düşüğe olsa bir korelasyon var iken, model denemesinde bu ilişkinin yaşamın amaçları değişkenine aktarıldığı anlaşılmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, bazı demografik değişkenlerle birlikte yaşam anlam ve yaşam amaçlarının ve yaşam amaçlarından yola çıkarak kişilerin sahip olduğu değer yöneliminin ölüm kaygılarını yordayıp yordamadığı saptamaktır. Araştırmaya göre, ölüm kaygısı, yaşam anlamı ve yaşam amacı puanlarının; cinsiyet, sınıf, program değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Medeni durum değişkenine göre ölüm kaygısının anlamlı bir farklılık gösterdiği, bekâr olanların evlilere göre daha yüksek ölüm kaygısı yaşadıkları saptanmıştır. Medeni durum değişkenine göre ölüm kaygısı birçok araştırmaya göre anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir (Üstüner-Top, Saraç ve Yaşar, 2010; Yıldız, 2001; Yüksel, Güneş& Akdağ, 2017).

Ölüm kaygısı ve cinsiyet konusunda yapılan araştırmaların bir kısmında kadınlar erkeklere göre daha kaygılı olduklarını belirtmişlerdir (Karaca, 2000; Suhail ve Arkam, 2002; Yıldız, 1998; Yüksel, Güneş& Akdağ, 2017; Pollak, 1980). Ancak diğer bir kısmında ise farklılık bulunmamıştır (Üstüner-Top, Saraç ve Yaşar, 2010). Ölüm kaygısının, sınıf değişkenine ve programa göre farklılaşmaması literatürle de paralellik göstermektedir (Yıldız, 1998) .

Yaşam amaçları ölçeğinin alt boyutlarından olan içsel amaçların cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı, kadınların içsel amaç puanlarının erkeklerinkine göre anlamlı şekilde yüksek olduğu saptanmıştır.

Ölüm kaygısı, yaşam anlamı ve yaşam amaçları arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan analiz sonucu değişkenler arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Ne kadarını yordadığını belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucu ise yaşam anlam ve yaşam amacı değişkenlerinin ölüm kaygısının %10’nu açıkladığı saptanmıştır. Yüksel, Güneş ve Akdağ’ın (2017) yaptığı çalışmada, yaşamın anlamı değişkeninin ölüm kaygısını %0,1 yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Frankl’in öncülüğünü yaptığı logoterapiye göre ve pek çok varoluşçu perspektife göre bireyler kişisel anlamlarını bulmaları konusunda güdülenmişlerdir. Bu önermenin bir sonucu olarak ölüm korkusu bireyde yaşamının ve ölümün anlamını bulunamaması durumunda ortaya çıkar (Durlak, 1972; Flint, Gayton & Ozmon, 1983; Frankl, 2009; Lewis & Butler, 1978; Quinn & Reznikoff; 1985; Wong, Reker, Gesser, 1994; Wong & Watt, 1991). Bu varoluşçu önermeye, Erikson’un psikososyal gelişim kuramında da rastlanılmaktadır. Psikososyal gelişimin sonuncu basamağı olan benlik bütünlüğüne karşı ümitsizlik, bütünlük kişinin anlamlı bir yaşam sürdürdüğüne olan inancını ve gerçek ile ideali uzlaştırdığını ifade eder. Bütünlüğe ulaşmış kişiler ölümü korkmadan karşılayabilirler. Buna karşın ümitsizlik, kişinin hayatını boşa harcadığı ve yeni bir başlangıç yapmak için çok geç olduğunu fark etmesiyle ortaya çıkar. Bu kişiler ümitsizdir ve ölümden korkarlar (Erikson & Erikson, 1998; Wong, Reker & Gesser, 1994). Drolet’e (1990) göre, ölüm kaygısı ile yaşamda amaçlılık arasında negatif bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Yaşamda amaçlılık ile sembolik ölümsüzlük hissi arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır. Bir başka deyişle, kültürün insanlara bahsettiği ölümden sonra yapılan iyi ve önemli işlerle hatırlanacak olmak insanların yaşamda amaçlılığını arttırmaktadır.

İnsanlar, her ne kadar zihinsel olarak ölümlü olduklarının kaçınılmaz olduğunu görüp iyi yanlarını düşünseler dahi ölüm anları ve ölümden sonrası onları kaygılı ve huzursuz hissettirebilir. Bu nedenle, ölümü kabul; ölüm kaygısının karşıtında yer almamaktadır (Wong, Reker & Gesser, 1994). Ölüm kaygısı kavramının anlaşılabilmesi için yaşamın anlamı ve yaşam amaçları değişkenlerini incelemenin yanı sıra ilişkili diğer kavramların da araştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKIN, A., & TAŞ, İ. (2015). Yaşam Anlamı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (3), 27-36.

- AMES, R.T. (2017). Klasik Taoculukta Dönüşüm Olarak Ölüm. J. Malpas ve R.C. Solomon (Ed.), *Ölüm ve Felsefe* içinde (s. 116-138). İstanbul: İthaki Yayınları.
- AYDIN, M. (2013). John Stuart Mill'in Faydacı Ahlâkı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 15(28), 143-167.
- BAŞ, V., & HAMARTA, E. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29), 369-391.
- BECKER, E. (2013). *Ölümü İnkâr* (çev. A.Tüfekçi). İstanbul: İz Yayıncılık.
- BENTON, J.P., CHRISTOPHER, A. N. & WALTER, M. I. (2007). Death Anxiety as a Function of Aging Anxiety. *Death Studies*, 31.
- BRUN, J. (2015). *Stoa felsefesi* (çev. M. Atıcı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BOLAY, S. H. (2013). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- BOWLBY, J. (2013). Bağlanma, (çev. Tuğrul Veli Soylu). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- CANETTİ, E. (2015a). *Saatın gizli yüreği* (çev. A. Cemal). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- CANETTİ, E. (2015b). *İnsanın Taşrası* (çev. A. Cemal). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ÇÖREKÇİOĞLU, H. (2014). Nietzsche'de Güç İstemi Kavramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, s. 35-46.
- ÇÜÇEN, A. K. (2012). *Martin Heidegger: Varlık ve Zaman*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- DURLAK, J. A. (1972). Relationship Between Individual Attitudes Toward Life and Death. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 38(3), 463.
- ERİKSON, E. H., & ERİKSON, J. M. (1998). *The Life Cycle Completed (Extended Version)*. WW Norton & Company.
- FLİNT, G. A., GAYTON, W. F., & OZMON, K. L. (1983). Relationship Between Life Satisfaction and Acceptance of Death by Elderly Persons. *Psychological Reports*.
- FRANKL, V. (2015). *İnsanın Anlam Arayışı* (çev. S. Budak). İstanbul: Okuyan Us.
- İLHAN, T. (Mayıs-Haziran, 2016). Yaşam Amaçları Ölçeği Kısa Formunun (YAÖ-KF) Geliştirilmesi. *ERPA International Congresses on Education e-Book of Proceeding* içinde (s. 445-449), Saraybosna, Bosna Hersek.
- KASSER, T., & RYAN, R. M. (1996). Further Examining the American Dream: Differential Correlates of Intrinsic and Extrinsic Goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(3), 280-287.
- KÜBLER-ROSS, E. (2009). *On Death and Dying: What the Dying have to Teach Doctors, Nurses, Clergy and Their Own Families*. Taylor & Francis.
- KRAUS, P. (2017). Ölüm ve Metafizik. J. Malpas ve R.C. Solomon (Ed.), *Ölüm ve Felsefe İçinde* (s. 188-213). İstanbul: İthaki Yayınları.
- MİLL, J. S. (2017). *Faydacılık* (çev. G. Murteza). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- MUMFORD, L. (2015). *İnsanın Durumu*. İstanbul: Açılımkıtap.
- PLATON, (2015). *Phaidon* (çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- PRENTICE, M., KASSER, T., & SHELDON, K. M. (2018). Openness to Experience Predicts Intrinsic Value Shifts After Deliberating One's Own Death. *Death Studies*, 42(4), 205-215.
- POLLAK, J. M. (1980). Correlates of Death Anxiety: A Review of Empirical Studies. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 10(2), 97-121.
- QUINN, P. & REZNIKOFF, J. (1985). The Relationship Between Death Anxiety and the Subjective Experience of Time in the Elderly. *International Journal of Aging and Human Development*.

- SOLL, I. (2017). Ölümün Sözümona Önemsizliği Üzerine. J. Malpas ve R.C. Solomon (Ed.), *Ölüm ve Felsefe* içinde (s. 51-83). İstanbul: İthaki Yayınları.
- SUHAIL, K. & AKRAM, S. (2002). Correlates of Death Anxiety in Pakistan. *Death studies*, 26(1), 39-50.
- STEİNER, R. (2017). Ölüme Karşı. J. Malpas ve R.C. Solomon (Ed.), *Ölüm ve Felsefe* içinde (s. 40-50). İstanbul: İthaki Yayınları.
- TOLSTOY, L.N. (2003). *İtirafılarım* (çev. O. Yetkin). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- VON ASTER, E. ve OKUR, V. (2015). *Ernst Von Aster'in Ders Notları: İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- WONG, P. T., & WATT, L. M. (1991). What Types of Reminiscence are Associated with Successful Aging?. *Psychology and Aging*, 6(2), 272.
- WONG, P. T., Reker, G. T., & Gesser, G. (1994). Death Attitude Profile-Revised: A Multidimensional Measure of Attitudes Toward Death. *Death Anxiety Handbook: Research, Instrumentation, and Application*, 121.
- YALOM, I. (2018). *Varoluşçu Psikoterapi* (çev. Z. İyidoğan Babayığit). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- YILDIZ, M. (2001). Dindarlık ve Ölüm Kaygısı. Tasavvufi Yaklaşım ve Günümüz Üniversite Öğrencileri. *Journal of Religious Culture*, (43b), 1-7.
- YILDIZ, M. (1998). *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilmiştir. (Tez No. 72896)
- YÜKSEL, M. Y., GÜNEŞ, F., & AKDAĞ, C. (2017). Investigation of the Death Anxiety and Meaning in Life Levels among Middle-Aged Adults. *In SPC* (p. 165).